

УДК 355.01

Руценко І.П., проф., д-р соціол. наук, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”,

Руценко Ю.І., PhD. по кримінології, Університет Західного Лондона (University of West London)

ГІБРИДНА АГРЕСІЯ ТА ГРОМАДЯНСЬКИЙ СПРОТИВ У ХАРКОВІ 2014 р.: УРОКИ ПЕРШОЇ ФАЗИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Відображено події першої фази активних дій російсько-української війни на прикладі Харкова. Досліджено гіпотезу (план “А”), за якою саме Харків у перші дні інвазії мав стати для В. Путіна “воротами в Україну”. Згідно з російською концепцією гібридної війни на перших фазах відкритого конфлікту застосовується “м’яка сила” у формі масових заворушень, пропаганди та шантажу політичних еліт, ставиться мета – захопити владу в регіонах “п’ятою колоною”, колабораціоністами, “політичними туристами”, переправленими через державний кордон. У хронологічному порядку проаналізовано “вуличну боротьбу” між патріотами України та проросійськими елементами, яка зіграла важливу роль у структурі гібридної війни у 2014 р. Показано значущість спротиву громадянського суспільства, активістів, недержавних організацій, які можуть ефективно протистояти підірваним кампаніям, зокрема “Русской весне”.

Ключові слова: *гібридна війна, російсько-українська гібридна війна, громадянський спротив, гібридні технології, “Русская весна”, національна безпека.*

Російсько-українська гібридна війна знайшла своє відображення у вітчизняних [1–3], а також зарубіжних [4–10] дослідженнях. Стратегії гібридної війни, крім суто збройної складової, включають принципи “рефлексивного контролю”, інформаційної пропаганди, психологічного тиску, заперечення факту прямої причетності до конфлікту, заохочення дезертирства, кібератаки та різноманітні шпигунські технології. Чимало із зазначених технологій застосовано спецслужбами СРСР, а також на Близькому Сході (війна між Ізраїлем та “Хезболлою” у 2006 р.) [11]. Проте дослідники Міжнародного інституту стратегічних студій (International Institute of Strategic Studies) припускають, що, незважаючи на вже відомі історичні приклади застосування подібних технологій, більшість армій різних країн світу, зокрема армії НАТО, не готові до протистояння загрозам гібридної війни, особливо, в аспекті протидії тероризму [12]. Крім того, згідно з гіпотезою Ф. Хоффмана (F. Hoffman), криміналітет також становить загрозу, оскільки кримінальні структури здатні дестабілізувати політичну ситуацію та надавати допомогу незаконним збройним формуванням [6].

Дана тема залишиться актуальною ще багато років, зважаючи на її різноплановість і латентність дій основних корпоративних агентів. Гібридна війна – війна четвертого покоління, яка сполучає традиційні та нетрадиційні форми, військові та невійськові тактики. М. Галеотті (M. Galeotti) стверджує, що гібридна війна – це, насамперед, тест країни на стійкість політичного правління. Загроза застосування гібридної технології активізується саме в державах, які характеризуються слабкістю уряду, демократичною формою правління та децентралізацією [4].

У січні 2013 р. начальник Генерального штабу Збройних сил Російської Федерації В. Герасимов виголосив розлогу доповідь на загальних зборах Академії військових наук Російської Федерації, присвячену новітнім війнам [13]. Вона спочатку не викликала значного резонансу,

проте через рік з'ясувалося, що схема розвитку воєнного конфлікту, висвітлена на слайді російським генералом, повністю відповідає схемі нападу на Україну. Доповідь була перекладена англійською і стала воєнним “бестселером”. У контексті теми статті нас цікавлять два моменти з доповіді. По-перше, новітні війни не оголошуються, конфлікт розвивається як поступова ескалація з використанням різних форм і методів тиску, підриву тилу, розвалу економіки та занурення у хаос соціально-політичної системи, а власне військова фаза розгортається на піку конфлікту, коли треба швидко примусити країну-жертву до миру на умовах агресора. По-друге, у гібридній війні переважають невійськові форми боротьби. В. Герасимов визначив співвідношення як 4:1 на користь невійськових методів інвазії. Від дня “Д”, коли починається активна фаза гібридної війни, активізується “п’ята колона”, і на тлі потужного інформаційного пропагандистського тиску, військового та політичного шантажу, в містах воєнних дій провокуються масові заворушення, використовується “м’яка сила” і “м’яке примушення”, щоб в умовах суспільно-політичного хаосу захопити владу за допомогою колабораціоністів. Цей сценарій, розроблений, очевидно, Центром воєнно-стратегічних досліджень, було розіграно в АР Крим, а потім у восьми областях Півдня та Сходу України, які були позначені на картах російських генштабів як “Новоросія”.

Оскільки технології гібридної війни вже ретельно задокументовані міжнародними експертами з безпеки та оборони, перед нами постає ряд важливих питань, які мають соціально-кримінологічний характер. По-перше, які саме елементи суспільства становлять соціальну базу та можуть застосовуватись як рушійні сили гібридних загроз? По-друге, як громадянське суспільство може протистояти цим загрозам? По-третє, які фактори сприяють перемозі у боротьбі за ключові міста і території всупереч застосуванню агресором підривних соціальних технологій?

Ми аналізуємо першу фазу російсько-української війни або так звану кампанію “Русская весна” у Харкові. Аналіз базується на особистих спостереженнях авторів, документах і свідченнях, які стосуються першої половини 2014 р.

З огляду на це, **мета статті** – реконструювати соціально-політичні події у Харківському регіоні, у тому числі на базі фактичного матеріалу розкрити певні аспекти тактики керованого хаосу, яка розроблялася напередодні війни в надрах російського генштабу. Практичне значення статті полягає в тому, щоб не допустити надалі ситуації повної інтелектуальної неготовності та, відповідно, розгубленості, що сталося через зухвалі дії агресора восени 2014 р.

“Харківська карта” в колоді агресора. Харків мав зіграти особливу роль у планах В. Путіна, зважаючи на його стратегічне значення. По-перше, місто є “воротами” України зі Сходу. Москва двічі використовувала місто для інвазії в Україну під час російсько-українських воєн 1917–1921 рр. Застосовувалася певна схема: 1) захоплення Харкова через Белгород; 2) проголошення Радянської України із столицею у Харкові, яка починає з Росією федеративні відносини; 3) наступ російських військ від Харкова на Київ. Вторгнення російсько-більшовицьких військ Москвою заперечувалося, а події пояснювалися громадянською війною всередині України. По-друге, за чисельністю населення Харків займає друге місце в Україні після Києва (1,5 млн осіб, область – 2,7 млн осіб). За часів СРСР це був третій після Москви та Ленінграда індустріальний центр, у місті зосереджені великі машинобудівні та радіоелектронні підприємства. Навіть після розпаду старого військово-промислового комплексу в 1990-ті роки Харків залишився провідним центром з танкобудування, військової електроніки, елементів ракетобудування та авіаційної техніки. Також у місті розташовано близько 100 освітніх і наукових закладів. Захоплення Харкова означає потужний удар по Україні. По-третє, у Москві завжди вважали, що Харків належить до “Русского мира”, він знаходиться у 40 км від кордону з Росією, у місті багато етнічних росіян (за даними перепису населення 2001 р. – 33,2%), усе населення регіону перебуває під потужним інформаційним і культурним впливом зі Сходу. Це да-

вало підстави розраховувати на численну “п’яту колону” і відсутність суттєвого опору. По четверте, Харків є нібито конкурентом Києва, за потреби він може перебрати на себе роль альтернативної столиці. Поширеним мемом, що культивується в місті, є вислів: “Харків – перша столиця” (офіційно Харків був столицею Радянської України у 1919–1934 рр.). Таким чином, реальну або уявну опозиційність місцевих еліт і значних прошарків населення до Києва, за логікою агресора, можна ефективно використати у гібридній війні.

Є всі підстави вважати, що в останні роки Харків певним чином готувався до російського наступу у форматі гібридної агресії. По-перше, проводилися таємні переговори з частиною місцевої політичної та бізнес-еліти, щоб схилити її на бік Росії. З приходом у 2010 р. В. Януковича до влади усі органи державної влади та місцевого самоврядування в обласному центрі, інших містах і селах області жорстко контролювалися “Партією регіонів”. Партійна дисципліна теоретично сприяла “здачі” Харкова росіянам. Головну роль у цьому процесі мали зіграти голова обласної державної адміністрації М. Добкін і Харківський міський голова Г. Кернес. Їм персонально були відкриті можливості для бізнес-проектів з російськими структурами, безпосереднім куратором харківських очільників, очевидно, був В. Сурков. По-друге, у Харкові створювалися неформальні силові загони, які планувалося використати в день “Д”, і на етапі “м’якої сили”. Саме у Харкові, за ініціативи Г. Кернеса, народився рух “тітушок” (вперше Г. Кернес залучив “кримінальників” і так званих “спортсменів” для атаки на конкурентів – 2006 р.). У 2011 р. засновано бійцівський клуб “Оплот”, вихідці якого використовувалися для розгону акцій опозиції, а під час війни перекочували з Харкова до Донецька, де склали особисту гвардію керманіча “ДНР” О. Захарченка. У Харкові за ініціативи М. Добкіна, Г. Кернеса та їх російських кураторів напередодні дня “Д” 1 лютого 2014 р. проголошено “Український фронт” як політичну та силову організацію для протидії революції у Києві. По-третє, у Харкові з розмахом проводилися різноманітні акції за програмою “Русский мир”, практикувалася примусова “ретроспективна” советизація міста: педалювалася тема перемоги над нацизмом у Другій світовій війні. Під гаслами “великої перемоги” у святкові дні широко використовувалися червоні прапори, велася кампанія “георгіївських стрічок”, цими символами прикрашалися будинки, де мешкали Герої Радянського Союзу, архітектурні споруди віддавалися під мурали з воєнної тематики 1940-х рр. Культурні програми, які частково фінансувалися з бюджету міста, а частково з російського фонду “Русский мир”, заснованого у 2007 р., зводилися до святкування ювілеїв російських діячів, підтримки російської мови (Харків місто переважно російськомовне, і ця мова підтримки не потребує). Слід виокремити програму надшвидкої побудови ряду храмів Української Православної Церкви Московського Патріархату коштом московських спонсорів, яка не переривалася навіть під час війни. Очевидно, на цю програму, яка здійснювалася за підтримки Г. Кернеса, пішли сотні мільйонів гривень. Отже, В. Путін мав підстави вважати, що Харків можна використати як “троянського коня”, харківський напрям мусив стати основним для вторгнення в Україну.

План “А”. Події 20 – 22 лютого 2014 р. План “А”, на нашу думку, передбачав: 1) створення хаосу в Києві; 2) втеча політичної та адміністративної верхівки з Києва до Харкова, делегітимація влади в Києві; 3) проголошення Харкова тимчасовою столицею України, зосередження в місті усіх гілок старої влади; 4) звернення до Російської Федерації, В. Путіна з проханням допомогти звільнити Київ від “нацистів”, “терористів”, “бандитів”, “бандерівців”; 5) спільний похід на Київ через Харків і Чернігів російських окупаційних військ та підрозділів силових структур України, які виконуватимуть накази В. Януковича; 6) “остаточне вирішення українського питання” після захоплення Києва та ключових міст країни. Прикладом плану “А”, очевидно, мали б слугувати події 1968 р. в ЧСРСР, коли в серпні протягом кількох годин республіку було окуповано військами країн Варшавського договору, при цьому чехословацька армія не

втручалася у події. Далі відбулося придушення “Празької весни”, зміна правлячого режиму, відновлення контролю з боку Москви. Україну чекав гірший сценарій, який передбачав поділ країни на кілька квазідержавних утворень.

Реалізація плану стартувала у Києві, де після відомих подій на Майдані та вулиці Інститутської почався немотивований відступ силовиків і відбулася втеча політичного керівництва зі столиці. Пояснити ці дії перемогою революції важко, оскільки такої не було “де-факто”, у місті перебувало близько 20 тис. силовиків, які продовжували чітко виконувати накази командирів, також 20 лютого декілька сотен “тітушок” отримали автоматичну зброю і велику кількість бойових набоїв [14, 15]. Крім того, 21 лютого В. Янукович поставив свій підпис під планом врегулювання конфлікту, що давало йому можливість бути президентом, принаймні, до кінця 2014 р. Проте вночі з 21 на 22 лютого він відлітає на гелікоптері до Харкова, і це не було спонтанним рішенням, оскільки завантаження скарбів до автівок з підвалів маєтку “Межигір’я” почалося ще 19 лютого. У Харкові на аеродромі В. Януковича зустрів М. Добкін [16]. Зі столиці одночасно зникають Міністр оборони України, Міністр внутрішніх справ України, Голова Служби безпеки України, Генеральний прокурор України, які потім “знайдуться” у Росії.

Наступні пункти плану “А” мали бути здійснені у Харкові. З ранку 22 лютого до вулиць Харкова прибувають десятки великих автобусів, на яких за планом завозилися депутати різних рівнів з Криму та восьми східних і південних областей, які на карті В. Путіна були позначені як “Новоросія”. Таким чином, до Палацу спорту було зібрано близько 5 тис. осіб. Саме ці представники місцевої влади і кілька тисяч харків’ян, яких за наказом Г. Кернеса збирали під стінами Палацу спорту (так звані “бюджетники”, вчителі, лікарі, соціальні працівники, робітники комунальних підприємств), мали засвідчити якусь “історичну подію”. Організатори чекали на появу чинного президента й інших політиків. Проте план “А” руйнувався, зосередити у Харкові більшість Верховної Ради України не вдалося, В. Янукович відмовився піти на з’їзд і розпочав у другій половині дня втечу через м. Донецьк до Криму. Учасники “з’їзду” та “група підтримки” були відпущені по домівках. М. Добкін і Г. Кернес терміново покинули місто. Є відомості, що вони зустрічалися на території Росії з В. Сурковим, Р. Кадіровим, після чого Г. Кернес полетів на зустріч з І. Коломойським до Женеви [17].

Харків’яни не були байдужими до провокації у Палаці спорту, біля його стін зібралося від 10 до 20 тис. патріотів України. Після розпаду з’їзду та евакуації учасників вони влаштували ходу переможців через усе місто центральними проспектами та вулицями під гаслами “Україна єдина”, і вже увечері зібралися на центральній пл. Свободи. Очолювали колону молоді люди – футболісти “фани” з Харкова та Луганська.

Г. Кернес і М. Добкін повернулися до міста, відповідно, 23 і 24 лютого. Вони почали готувати сценарій боротьби за місто. Проте Харків вже втратив своє значення як центральний пункт інвазії Росії в Україну. В. Путін віддав наказ виконувати план “Б”, що передбачав захоплення та анексію АР Крим. Цей план уведено в дію в ніч з 22 на 23 лютого. Ця дата узгоджувалася з часом закриття Сочинської зимової олімпіади, тепер В. Путін міг скинути маску миротворця і зайнятися улюбленою справою...

Перша хвиля атаки на регіон у рамках кампанії “Русская весна”. Загострення в місті відбулося 1 березня 2014 р., як і наскрізно у восьми областях країни, призначених В. Путіним під “Новоросію”. У цей день Рада Федерації у Москві дала дозвіл на введення російських військ в Україну, а у Харкові планувалася масштабна провокація. Г. Кернес і М. Добкін скликали мітинг на центральній площі під гаслами “за Харків”, “ні фашизму”, але головна мета події не розголошувалась. Це був останній великий мітинг, організований очільниками міста за старою схемою, коли використовувався адміністративний ресурс, щоб зібрати багато харків’ян. На такі мітинги завозилися з області та скликалися з міста залежні від обласної влади і місцевих керів-

ників працівники за певними розрядами та списками. Таким чином, “у кращі часи” їх чисельність становила до 50 тис. осіб. Можливо, 1 березня на центральній площі на початку мітингу були присутні від 7 до 10 тис. осіб. У своїй більшості такий контингент є пасивним і не може виконувати “брудні” завдання. Проте на площі була присутня й інша категорія “протестувальників” – бойовики з лав “Оплоту”, “тітушки”, російські громадяни, яких було доставлено з території Російської Федерації на автобусах (близько 1000 чоловіків у віці 25–45 років, зокрема, громадянин Росії А. Павлов, який потім стане бойовиком “ДНР”, відомим як Моторола). 1 березня М. Добкін фактично вже втратив посаду голови Обласної державної адміністрації (ОДА) (подав у відставку 26 лютого), а Г. Кернес залишався міським головою. Проте вони трималися, як завжди, разом, були господарями на трибуні, а після закінчення промов швидко зникали. Це було сигналом для штурму будинку обласної держадміністрації, в якому перебувала група “євромайданівців” (близько 100 осіб), що охороняли кабінет голови ОДА. Внаслідок штурму відбулося масове побиття представників патріотичних сил, розгром кімнат будинку, вивішування на даху російського триколову (російський прапор повісив громадянин РФ, представник ультраправої організації). Міліція не захищала будівлю, частина міліціонерів поховалася на останньому поверсі; близько ста українців отримали тілесні ушкодження, їх було госпіталізовано. У Харкові пролилася перша кров.

Нападники згодом залишили будівлю, росіяни на автобусах відправилися через кордон до дому, отримавши по плящі горілки. Рішучих цілей на 1 березня не ставилося, акт масового насильства мав характер залякування та занурення міста у хаос. В. Путін, очевидно, гальмував захоплення міст Сходу та Півдня, бажаючи завершити анексію Криму. До початку квітня у Харкові панувала напружена рівновага і невизначеність. Створювалася ситуація хаосу на вулицях, у мозках пересічних людей і в державних інституціях. Згідно з теорією керованого хаосу, опанованої ідеологами гібридної війни, таким чином можна зруйнувати старий соціальний порядок, а потім перейти до рішучих дій і реалізувати стратегічні цілі. На кордоні з Харківською областю росіяни розташували військові частини, танки демонстративно стояли за декілька сотень метрів від лінії кордону. 2 березня Указом виконувача обов’язків Президента України О. Турчинова призначено нового голову Харківської обласної державної адміністрації – І. Балуту. Вже 8 березня І. Балута отримав від О. Турчинова секретний пакет з наказом готувати інженерні споруди – дамби, мости, шляхи та інші стратегічні об’єкти – для замінування в разі вторгнення російської армії на територію України [18]. Ворог посилював пропаганду, в місто завозилася друкована продукція з Російської Федерації або листівки друкувалися у місцевих типографіях, війна символів і гасел переносилася на вуличні графіті. Держава як така в місті зникла, представники влади ховалися, міліція не бажала захищати суверенітет України, у середовищі чиновників переважали панічні настрої. Фактично боротьба за місто тривала на вулицях і майданах. Колабораціоністи збиралися біля пам’ятника В. Леніну, за монументом було розбито табір, де цілодобово збиралися представники різних антиукраїнських сил та рухів. У вихідні, коли чисельність прихильників збільшувалася, вони йшли до будівлі консульства Російської Федерації, де закликали В. Путіна прийти на допомогу, втрутитися в події, надіслати “миротворчі” війська тощо, або йшли до міської ради, де вимагали зустрічі з Г. Кернесом, щоб спонукати міського голову до активних проросійських дій, намагалися замінити на щоглі біля будинку міської ради український прапор на російський. Проте Г. Кернес після 1 березня починає змінювати свою позицію, перестає підтримувати колабораціоністів. Акції прибічників В. Путіна не були надто численними, у них брали участь від 500 до 1000 осіб, проте поводити вони себе зухвало в очікуванні приходу росіян. Очевидно, останні вже були у місті, у натовпах були помічені явно не місцеві жителі – чоловіки з військовою виправкою, які розпитували перехожих, як потрапити з однієї вулиці на іншу, пройти прохідними дворами тощо.

Водночас патріотичні сили регулярно проводили власні акції біля пам'ятника Тарасові Шевченку. Так, 2 березня (після побиття активістів на центральному майдані) відбулася патріотична хода, до якої долучилося близько 2 тис. осіб; 9 березня на день народження Тараса Шевченка на вул. Сумській зібралося майже 10 тис. осіб, які йшли до пл. Конституції, розгорнули стометровий український прапор, скандували проукраїнські гасла.

Друга хвиля атаки на місто: події 6 – 8 квітня. В. Путін закінчив кримську кампанію, дочекався реакції світу, США, ООН. Зрозумів, що ніхто не може (або не хоче) стати на заваді захоплення України, і продовжив кампанію. Тепер на часі був план “В”: відторгнення від України восьми областей – Луганської, Донецької, Харківської, Дніпропетровської, Запорізької, Миколаївської, Херсонської, Одеської – під прапором “Новоросії”. Від дня “Д” до середини квітня 2014 р. тривав етап “м’якої сили”, коли В. Путін досягав стратегічних цілей, головним чином, невоєнними засобами. Саме така тактика мала бути використана, починаючи з 6 квітня, в усіх без винятку обласних центрах Сходу та Півдня. Очевидно, українська розвідка мала відповідну інформацію, оскільки в будівлі Харківського СБУ вночі з 4 на 5 квітня спостерігалася паніка: палили документи, розмагнічували електронні записи [19]. Було втрачено багато цінних оперативних документів щодо попередніх подій. У Харкові 6 квітня активізувалися колабораціоністи, їх тактика стала жорсткішою. Так, на вул. Римарській відбувся напад на “євромайданівців”, у тому числі членів гурту “Папа Карло”, які постійно виступали з піснями біля пам'ятника Тарасові Шевченку. Соліст гурту І. Рябко та інші активісти були побиті. Бойовики, які нападали на українських патріотів, застосовували брутальну тактику приниження людської гідності та тортур: вимагали опонентів ставати на коліна, влаштовували “коридор ганьби”. Так вони чинили з українцями і 1 березня, коли виводили активістів Євромайдану з будівлі ОДА. До 2014 р., за 23 роки незалежності, в Україні та Харкові, зокрема, нічого подібного не спостерігалось. Ніколи на політичних заходах не проливалася кров, опонентів не принижували фізично. Фактично на терени України переносилися традиції та “політичний менталітет” східного сусіда.

Продовження подій було призначено на 7 квітня. Зранку колабораціоністи почали збиратися біля будівлі ОДА. Вони мали детальний план на цей день: 1) захопити будинок, що уособлює владу в регіоні; 2) проголосити створення “Харківської народної республіки”; 3) оприлюднити звернення та декларації для поширення через телебачення (в місті працювали кореспонденти московських каналів); 4) вимагати від обласної та міської рад прийняття потрібних їм рішень, зокрема, проведення референдуму, на який мали б винести питання про політичне майбутнє Харківської області; 5) утримувати головний адміністративний будинок до прибуття “зелених чоловічків”. Проте відразу почалися проблеми з виконанням плану. Ніякого повстання харків'ян не відбулося, біля ганку ОДА зібралися кілька сотень людей, яких було мобілізовано з різних проросійських організацій. Не з'явилися і депутати обласної ради, вони поховалися, і це був не гірший варіант. На площу почали стягуватися представники патріотичного табору. Правоохоронці зайняли зручну для себе позицію: міліція зберігає нейтралітет і не втручається в політичні події. Оскільки війна і воєнний стан не були проголошені офіційно, то формально міліція мала право так чинити. Хоча фактично вона допомагала колабораціоністам виконувати свою програму. У середині дня бойовики здійснили організований напад на українських активістів, у руках вони мали бейсбольні біти, холодну зброю, дехто тримав пістолети (зафіксовано на відео). Тільки увечері колабораціоністи почали діяти рішуче: зайшли у будівлю й узялися виголошувати заяви. Спікером був А. Гурьянов, який проголосив створення альтернативної “Народної ради” і призначив себе її головою. Від імені вже нової “інституції” А. Гурьянов через мегафон у фойє ОДА зачитав декларацію про створення “Харківської народної республіки”. Бойовики одночасно захопили та розгромили приміщення агенції новин “АТН”, яка, на їх думку, була проукраїнською. Частина бойовиків залишилася у захопленій

будівлі ОДА на ніч. Проте пізно вночі на запит Міністра внутрішніх справ України А. Авакова до Харкова прибув з Вінниці підрозділ міліції спеціального призначення “Ягуар”. Він фактично миттєво звільнив будинок від бойовиків “Оплоту”, близько 60 осіб було заарештовано. Під час звільнення ОДА “тітушки” намагалися підпалити будинок за допомогою пляшок з “коктейлем Молотова”, вигоріло декілька приміщень на першому поверсі. Вранці центральна площа була порожньою. Наступного дня колабораціоністи намагалися продовжувати вуличні безлади, проте успіху вони не мали.

Кінець “Русской весни” в Харкові. Перемога українських сил. 12 квітня І. Гіркин на чолі загону озброєних добровольців, громадян Російської Федерації, приховано перетнув російсько-український кордон і захопив Слов’янськ (зброя для терористів у місто надійшла з окупованого Криму). Війна вступала у більш гостру фазу. Наступного дня, очевидно, не випадково, сталося загострення у Харкові. Бойовики після мітингу на пл. Свободи, де виступав О. Царьов, який прибув з Донецька, здійснили напад на українських патріотів, використовуючи холодну зброю. Кілька патріотів зазнали важких травм. Потім бойовики (близько 500 осіб) намагалися штурмувати будинок міської ради на пл. Конституції. Очевидно, мета полягала в тому, щоб міська рада призначила референдум, який був важливою частиною сценарію захоплення території. Проте колабораціоністи не зуміли виграти вуличну боротьбу. Вони переміщували своїх бойовиків містами і не могли взяти під контроль велике місто. Жодного разу українські патріоти не здали своїх позицій, відновлювалися, продовжували акції. Нарешті відбувся злам ситуації на користь України, вулична боротьба, за відсутності допомоги з боку державних інституцій, була виграна завдяки угрупованню харківських футбольних уболівальників, так званих “фанів”. Українські патріоти за чисельністю переважали колабораціоністів, але переважно це була інтелігенція, студенти, жінки, літні люди, які не вмiли й не могли протистояти фізично. Футбольні ж фанати були організаційно та фізично готові до вуличної боротьби. Вони і раніше влаштовували сутички з міліцією та між прихильниками різних футбольних клубів. При загрозі державі фанати об’єдналися, жоден клуб уболівальників не виступив проти соборності України, у тому числі й кримські “фани”. Сталося так, що чимало представників “Беркуту”, з яким іноді билися “фани” за мирних часів, зрадили присязі й Батьківщині, а “фани” масово стали опорою України. Саме харківські “фани” разом з донеччанами 31 березня вийшли на вулиці з відомою примовкою про В. Путіна. 27 квітня у Харкові відбувся марш уболівальників команд “Металіст” і “Дніпро” під патріотичними гаслами (близько 5 тис. осіб). На шляху до стадіону на вул. Плеханівській колоні намагалися перехопити представники “Оплоту” і закидати камінням, відбулися сутички з використанням холодної зброї, бойовики зазнали поразки. Відтоді акції колабораціоністів втратили свою силу. Вони за інерцією і на вимогу Москви збиралися біля пам’ятника В.І. Леніну, особливо на свята 1, 2 та 9 травня, але їх чисельність зменшилася до кількох десятків. Колабораціоністів блокували патріоти, тиснили, забирали з рук червоні або російські прапори. У червні все скінчилося. Почали відновлюватися державні інституції, насамперед, Служба безпеки України, проводились операції із затримання активу колабораціоністів. Харків залишився українським містом. Багато активістів Євромайдану, футбольних “фанів” вступили до лав добровольчих батальйонів, охороняли громадський порядок у місті вже від імені держави, воювали в зоні АТО.

Висновки. Чому в Харкові кампанія “Русская весна” зазнала поразки?

Існує суттєва соціокультурна різниця між Харковом і містами Донбасу. Більшість населення Харкова є поміркованим і раціоналістичним, його складніше спокусити пустими обіцянками, тут завжди референтними групами були кола інтелігентів, фахівців. За роки незалежності склався прошарок бізнесменів, які мають свою позицію. “Російська ідея” в Харкові ніколи не домінувала.

Антиукраїнського повстання, на яке розраховували кремлівські аналітики, в місті не відбулося. Акції колабораціоністів не мали достатнього людського наповнення. Більшість дорослих харків'ян (95–97%) залишалися пасивними спостерігачами і не брала участі у відкритих конфліктах на жодному боці. За цих умов “м’яка сила” не спрацювала у повному обсязі, пропаганда також мала обмежений вплив, у Харкові ніколи не було тотальної звички дивитися російські телеканали, а їх заборона мала додатковий оздоровчий ефект.

“П’ята колона” та проросійські активісти у місті не були ані численними, ані достатньо мотивованими. Вони не відчували масової підтримки через те, що населенню реально нічого не загрожувало, спроба розкручувати тезу про “геноцид русских” і загрози з боку націоналістів та “правосеків” зазнала поразки через брак відповідних прикладів і тверезість мислення громадян.

У місті відбулася патріотична мобілізація, громадянське суспільство зуміло відповісти на виклики, виникла патріотична мережа з організацій і активістів, яка без вказівок держави реагувала на поточні події, мала організаційні можливості збирати багато людей у переломні, з точки зору розвитку подій, дні, у тому числі 22 лютого, коли у Харкові вирішувалася доля України. Особливу роль зіграло молоде покоління, люди, які від початку формувалися як громадяни України і не мали радянського досвіду.

Місцева еліта зайняла вичікувальну позицію і не допомагала (відкрито й активно) ворогу, як це ми спостерігали у Криму, Донецьку, Луганську, де регіони буквально “здавалися” ворогу депутатами, міліцією, чиновниками.

Важливою складовою успіху було вчасне розірвання умовних ланцюгів, з яких склалися підривні соціальні технології, побудовані на папері в Москві. Коли колабораціоністи зрозуміли, що референдум не вдасться нав’язати харків’янам, інституції “Харківської народної республіки” не запрацюють і залишаться гаслами на парканах, їх охопив песимізм.

Правильним кроком була організація добровольчих батальйонів “Харків-1”, “Харків-2”, “Слобожанщина” у складі Міністерства внутрішніх справ України (розпорядження про створення добробатів у Харкові підписано А. Аваковим 14 квітня), до яких прийшли патріотичарків’яни. Цікаво, що в їхніх лавах було чимало успішних молодих чоловіків, підприємців, IT-спеціалістів, які мали гідні заробітні плати та доходи, але вирішили, що державні справи є пріоритетними. Після цього шанси ворога на захоплення влади “з вулиці” практично зійшли нанівець.

Досвід Харкова свідчить: зрив планів агресора на перших фазах гібридного конфлікту з високою імовірністю може блокувати розкручування воєнної частини сценарію. Велику позитивну роль у відбитті агресії відіграє громадянське суспільство: активісти та недержавні організації, які перебирають на себе функцію захисту національних інтересів в умовах кризи державних інституцій. У Харкові 2015 р. почався рух за створення територіальної самооборони: цивільні особи, добровольці, українські патріоти у вільний час проходять військову підготовку за допомоги воєнних і за сприяння обласної державної адміністрації. Очевидно, настав час ініціювати доповнення у Конституцію України, яке б узаконювало право громадян на силовий спротив під час зовнішньої агресії, у тому числі з використанням зброї.

І головний висновок для професійного співтовариства українських соціологів. Наша основна перевага і зброя – інтелект та можливість грати ролі соціальних експертів та аналітиків. Саме такої функції гостро бракувало в системі національної безпеки на перших етапах гібридної війни, власне проблема залучення фахівців соціального профілю до вирішення екзистенційних питань залишається відкритою й досі. Не варто розраховувати, що нас покличуть з державних установ, треба проявляти власну ініціативу, змінювати тематику досліджень, займатися просвітницькою роботою. Війна триває, вона набуває глобальних і цивілізаційних рис, Україна географічно розташована на зламі світів, між західною і незахідними цивілізаціями. Ключовим є інтеграція суспільства в умовах жорсткої інформаційної війни, “розкачування” цивільного сек-

тору та підривної діяльності у тилу з метою розірвати Україну на шматки. Це “оголює” цілий ряд соціальної проблематики, який чекає на своїх дослідників.

Список використаних джерел

1. *Рущенко І.П.* Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога : моногр. / І.П. Рущенко. – Х. : ФОП Павленко О.Г., 2015. – 268 с.
2. *Магда Е.В.* Гібридна війна: вижить и победить / Е.В. Магда. – Х. : Виват, 2015. – 320 с.
3. *Березовець Т.* Анексія: острів Крим. Хроніки “гібридної війни” / Т. Березовець. – К. : Брайт Стар Паблішинг, 2015. – 392 с.
4. *Galeotti M.* Hybrid War as a War on Governance [Електронний ресурс] / М. Galeotti, О. Manea // Small Wars Journal. – 2015. – August 19. – Режим доступу : <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/hybrid-war-as-a-war-on-governance>
5. *Galeotti M.* How the Invasion of Ukraine is Shaking Up the Global Crime Scene [Електронний ресурс] / М. Galeotti // VICE. – 2014. – November 6. – Режим доступу : <http://www.vice.com/read/how-the-invasion-of-ukraine-is-shaking-up-the-global-crime-scene-1106>
6. *Hoffman F.* Hybrid Warfare and Challenges / F. Hoffman // JFQ. – 2009. – Iss. 52. – 1st quarter.
7. *Hunter E.* The Challenges of Hybrid Warfare / E. Hunter, P. Pernik // International Centre for Defence and Security. – Tallinn, 2015.
8. *Snegovaya M.* Russia Report 1. Putin’s Information Warfare in Ukraine. Soviet Origins of Russia’s Hybrid Warfare / М. Snegovaya. – Washington DC : Institute for the Study of War, 2015.
9. *Jacobs A.* NATO’s Hybrid Flanks: Handling Unconventional Warfare in the South and the East : Research Paper / А. Jacobs, G. Lasconjarias // Research Division – NATO Defense College, Rome. – 2015. – № 112 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/sede/dv/sede011015researchpaper nato/_sede011015researchpaper nato_en.pdf
10. *Kenneth G.* (Ed.). Cyber War in Perspective: Russian Aggression Against Ukraine / NATO Cooperative Cyber Defense. – Tallinn, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ccdcoe.org/sites/default/files/multimedia/pdf/CyberWarinPerspective_full_book.pdf
11. *McCulloh T.* Hybrid Warfare : Joint Special Operations University Report, 13-4, The JSOU Press: MacDill Air Force Base [Електронний ресурс] / Т. McCulloh, R. Johnson. – Florida, 2013. – Режим доступу : http://jsou.socom.mil/JSOU%20Publications/JSOU%2013-4_McCulloh,Johnson_Hybrid%20Warfare_final.pdf
12. Military Balance 2015 : Report / International Institute for Strategic Studies, February 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.iiss.org/en/publications/military%20balance/issues/the-military-balance-2015-5ea6>
13. *Герасимов В.* Ценность науки в предвидении: новые вызовы требуют переосмыслить формы и способы ведения боевых действий [Електронний ресурс] / В. Герасимов // Военно-промышленный курьер. – 2013. – № 8. – Режим доступу : <http://vpk-news.ru/articles/14632>
14. Для подавлення Майдана 20 февраля “титущкам” выдали 408 автоматов и 90 тысяч патронов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://focus.ua/country/340664/>
15. *Kwiatkowska K.* Tituski – napadają, wyciągają ludzi z aut, palą i grabią [Електронний ресурс] / К. Kwiatkowska // Wiadomosci. – 2014. – February 19. – Режим доступу : <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1027139,title,Tituski-napadaja-wyciagaja-ludzi-z-aut-pala-i-grabia,wid,16418138,wiadomosc.html?ticaid=112423>
16. Стали известны детали последнего интервью Януковича в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.net/politics/1046799-stali-izvestnyi-detali-poslednego-intervyu-yanukovicha-v-ukraine.html>

17. Коломойский подтвердил, что встречался с Кернесом в Женеве в феврале 2014-го [Електронний ресурс] // Lb.Ua. – 2015. – 4 декабря. – Режим доступа : http://lb.ua/news/2015/12/04/322686_kolomoyskiy_podtverdil.html

18. Остаповець Г. Подзвонив Жириновський. Розповідав, як любить Україну [Електронний ресурс] / Г. Остаповець, А. Семиженко // Газета по-українськи. – 2015. – 17 березня. – Режим доступа : http://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_podzvoniv-zirinovskij-rozpovidav-yak-lyubit-ukrayinu/610521

19. Носков В. Кернес сепаратистським мітингом і штурмом показував Києву, хто в Харкові лідер – Балута [Електронний ресурс] / В. Носков // Радіо Свобода. – 2016. – 4 березня. – Режим доступа : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27589884.html>

References

1. Rushchenko, I. (2014). *Rosiisko-Ukrainska Hibrydna Viina: Pohliad Sotsiolooha* [Russia-Ukraine Hybrid War: Sociological Perspective]. Kharkiv: FOP Pavlenko O.H. [in Ukrainian]

2. Magda, E. (2015). *Hibrydna Viina: Vyzhyty ta Peremohty* [Hibryd War: How to Survive and Win]. Kharkiv: Vivat [in Ukrainian]

3. Berezovets, T. (2015). *Anneksiia: Ostriv Krym. Khroniky "hibrydnoi viiny"* [Annexation: The Island of Crimea. Chronicles of "hybrid war"]. Kyiv: Bright Star Publishing [in Ukrainian]

4. Galeotti, M., Manea, O. (2015, August 19). Hybrid War as a War on Governance. *Small Wars Journal*, available at: <http://smallwarsjournal.com/jrnl/art/hybrid-war-as-a-war-on-governance> [in English]

5. Galeotti, M. (2014, November 6). How the Invasion of Ukraine is Shaking Up the Global Crime Scene. *VICE*, available at: <http://www.vice.com/read/how-the-invasion-of-ukraine-is-shaking-up-the-global-crime-scene-1106> [in English]

6. Hoffman, F. (2009). Hybrid Warfare and Challenges, *JFQ*, 52, 1-st quarter [in English]

7. Hunter, E., Pernik, P. (2015). The Challenges of Hybrid Warfare. International Centre for Defence and Security. Tallinn [in English]

8. Snegovaya, M. (2015). Russia Report 1. Putin's Information Warfare in Ukraine. Soviet Origins of Russia's Hybrid Warfare. Washington, DC: Institute for the Study of War [in English]

9. Jacobs, A., Lasconjarias, G. (2015). NATO's Hybrid Flanks: Handling Unconventional Warfare in the South and the East: Research Paper. Rome: Research Division – NATO Defense College, 112, available at: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/sede/dv/sede011015_resarchpapernato/_sede011015resarchpapernato_en.pdf [in English]

10. Kenneth, G. (Ed.). (2015). Cyber War in Perspective: Russian Aggression Against Ukraine. NATO Cooperative Cyber Defense. Tallinn, available at: https://ccdcoe.org/sites/default/files/multimedia/pdf/CyberWarinPerspective_full_book.pdf [in English]

11. McCulloh, T., Johnson, R. (2013). Hybrid Warfare. Joint Special Operations University Report, 13-4, The JSOU Press: MacDill Air Force Base. Florida, available at: http://jsou.socom.mil/JSOU%20Publications/JSOU%2013-4_McCulloh,Johnson_Hybrid%20Warfare_final.pdf [in English]

12. Military Balance 2015: Report. (2015, February). International Institute for Strategic Studies, available at: <https://www.iiss.org/en/publications/military%20balance/issues/the-military-balance-2015-5ea6> [in English]

13. Gerasimov, V. (2013). *Tsennost' nauki v predvidenii: novye vyzovy trebuyut pereosmyslit' formy i sposoby vedeniya boevykh deistvii* [The value of science in foresight: new challenges require to rethink the forms and methods of warfare]. *Voенно-Promyshlennyi Kuryer*, 8 (476), available at: <http://vpk-news.ru/articles/14632> [in Russian]

14. *Dlya podavleniya Maidana 20 fevralya "titushkam" vydali 408 avtomatov i 90 tysyach patronov* [To suppress the Maidan on February 20 – "the titushky" were given 408 machine guns and

90 thousand bullets]. (2015, November 18). *Focus [Focus]*, available at: <https://focus.ua/country/340664/> [in Russian]

15. Kwiatkowska, K. (2014, February 19). Tituszki – napadają, wyciągają ludzi z aut, palą i grabią. *Wiadomosci*, available at: <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1027139,title,Tituszki-napadaja-wyciagaja-ludzi-z-aut-pala-i-grabia,wid,16418138,wiadomosc.html?ticaid=112423> [in Polish]

16. *Stali izvestny detali poslednego interv'yu Yanukovicha v Ukraine* [The details of the last interview with Yanukovich in Ukraine became known]. (2015, February 21). *Unian*, available at: http://lb.ua/news/2015/12/04/322686_kolomoyskiy_podtverdil.html [in Russian]

17. *Kolomoiskii podtverdil, chto vstrechalsya s Kernesom v Zheneve v fevrале 2014-go* [Kolomoisky confirmed that he had met Kernes in Geneva in February of 2014]. (2015, December 4). *Lb.Ua*, available at: http://lb.ua/news/2015/12/04/322686_kolomoyskiy_podtverdil.html [in Russian]

18. Ostapovets H., Semizhenko A. (2015, 17 March). *Podzvonyv Zhyrynovskiyi. Rozpovidav, yak lubyt Ukrainu* [Zhyrynovs'kyi called. He has told how to love Ukraine]. *Gazeta.ua*, available at: http://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_podzvonyv-zirynovskij-rozpovidav-yak-lyubit-ukrayinu/610521 [in Ukrainian]

19. Noskov, V. (2017, March 4). *Kernes separatystskym mitynhom i shturmom pokazuvav Kyievu, khto v Kharkovi lider – Baluta* [Kernes has shown Kyiv who is the leader in Kharkiv by protest and scalade – Baluta]. *Radio Svoboda*, available at: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27589884.html> [in Ukrainian]

Отримано 29.04.16

Руценко И.П., проф., д-р социол. наук, профессор кафедры социологии и политологии Национального технического университета “Харьковский политехнический институт”, ул. Фрунзе, 21, Харьков, 61002,

Руценко Ю.И., PhD. по криминологии, преподаватель полицейской деятельности и уголовного розыска, Университет Западного Лондона (University of West London, St. Mary's Road, London W5 6RF)

ГИБРИДНАЯ АГРЕССИЯ И ГРАЖДАНСКОЕ СОПРОТИВЛЕНИЕ В ХАРЬКОВЕ 2014 г.: УРОКИ ПЕРВОЙ ФАЗЫ РОССИЙСКО-УКРАИНСКОЙ ВОЙНЫ

Освещены события первой фазы активных действий российско-украинской войны на примере Харькова. Исследована гипотеза (план “А”), по которой именно Харьков в первые дни инвазии должен был стать для В. Путина “воротами в Украину”. Согласно российской концепции гибридной войны на первых фазах открытого конфликта используется “мягкая сила” в форме массовых беспорядков, пропаганды и шантажа политических элит, ставится цель – захватить власть в регионах “пятой колонной”, коллаборационистами, “политическими туристами”, переправленными через государственную границу. В хронологическом порядке проанализирована “уличная борьба” между патриотами Украины и пророссийскими элементами, сыгравшая важную роль в структуре гибридной войны в 2014 г. Показана значимость сопротивления гражданского общества, активистов, негосударственных организаций, которые могут эффективно противостоять подрывным кампаниям, в частности “Русской весне”.

Ключевые слова: гибридная война, российско-украинская гибридная война, гражданское сопротивление, гибридные технологии, “Русская весна”, национальная безопасность.

Rushchenko I.P., professor, Dr. Habil. (Sociology), professor, department of Sociology and Politology, National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, 21 Frunze Str., Kharkiv, 61002, Ukraine, e-mail: rush_ip@ukr.net,

Rushchenko Ju.I., PhD. in Criminology, Lecturer in Policing and Criminal Investigations, University of West London, St. Mary’s Road, London W5 6RF, United Kingdom, e-mail: julia.rushchenko@uwl.ac.uk

HYBRID AGGRESSION AND CIVIL RESISTANCE IN KHARKIV IN 2014: LESSONS FROM THE FIRST PHASE OF THE RUSSIA-UKRAINE WAR

The objective of the article was to reveal certain patterns of the initial phase of the hybrid war based on the example of events in Kharkiv in the spring of 2014, when the aggressor tried to take control of Slobozhanshchyna using tactics of mass disorders, the activation of the “fifth column” sleeper cells, smuggling of the “political tourists” across the state border to generate more chaos and eventually, aiming to seize power by non-violent methods. In terms of “the deficit of the state” almost all security burden fell on the patriotic civilian sector, the pro-Ukrainian activists. There was a hypothesis about the existence of the plan “A”, according to which Russian Federation was planning to start the occupation of Ukraine in Kharkiv (events of February 20–24, 2014), and when the Kharkiv option failed, Russia began annexing Crimea. Events in Kharkiv are reviewed in chronological order, which is a reflection of the operational plans of the Russian General Staff to capture the South and East of Ukraine. The first wave of attacks started on March 1, the second – April 6–8, etc. The tactics of controlled chaos that was chosen for the hybrid war by Russian strategists had not worked at full strength in Kharkiv as the anti-Ukrainian uprising did not gain momentum, 95–97% of adult population chose not participate in political rallies, Russian thugs-for-hire in the streets were outnumbered by the pro-Ukrainian activists, and the city’s business rhythm was not interrupted. The turning point came after the intervention of the young generation, particularly soccer “fans” who supported united Ukraine. In May – June there were the last few rallies of “Russian world” representatives, and then “The Russian Spring” campaign came to a screeching halt. Kharkiv remained a Ukrainian city, which largely is the achievement of civil society actively formed at the times of political crisis and war. Clearly, it is time to initiate amendments to the Constitution of Ukraine, which would have legitimized the right of citizens to resist during external aggression, including the use of weapons.

Keywords: hybrid war, Russia-Ukraine hybrid war, civil resistance, hybrid warfare techniques, “Russian spring”, national defense.